

Raport

privind evaluarea curriculumului universitar la
programul de studii „Administrație Publică și alte
ramuri conexe” în partea ce ține de participarea
tinerilor în procesele decizionale

Elaborat:

ALEXANDRA TIGHINEANU

CHIȘINĂU 2025

CUPRINS

<u>INTRODUCERE</u>	03
<u>METODOLOGIA EVALUĂRII</u>	04
<u>1.1 CAPITOLUL I CADRUL NORMATIV ȘI CONCEPTUAL DE REFERINȚĂ</u>	05
<u>1.2 REGLEMENTĂRI NAȚIONALE RELEVANTE</u>	11
<u>CAPITOLUL II ANALIZA CURRICULUMULUI UNIVERSITAR</u>	15
<u>CAPITOLUL III GRADUL DE ÎNCURAJARE A PARTICIPĂRII TINERILOR ÎN CURRICULUM</u>	27
<u>CAPITOLUL IV PERCEPȚIA ACTORILOR EDUCAȚIONALI</u>	29
<u>CONCLUZII GENERALE</u>	34
<u>RECOMANDĂRI</u>	36
<u>BIBLIOGRAFIE</u>	39
<u>ANEXE</u>	40

-
- O LISTA PROGRAMELOR/DISCIPLINELOR ANALIZATE
 - O INSTRUMENTE UTILIZATE (CHESTIONARE)

Introducere

Participarea tinerilor în procesele decizionale reprezintă o dimensiune esențială a unei democrații funcționale și inclusive, recunoscută ca prioritate atât la nivel internațional, cât și național. Promovarea unei culturi a participării în rândul tinerilor presupune nu doar asigurarea cadrului juridic și instituțional adecvat, ci și dezvoltarea competențelor și cunoștințelor necesare în acest sens încă din etapa formării universitare.

În acest context, Consiliul Național al Tineretului din Moldova (CNTM), cu suportul financiar al **Consiliului Danez al Tineretului (DUF)** și al **Noului Fond pentru Democrație (NDF)**, implementează proiectul **„Capacitarea organizațiilor locale de tineret din Moldova (faza II)”**. Una dintre componentele acestui proiect vizează consolidarea capacităților educaționale ale tinerilor în ceea ce privește participarea în procesele decizionale.

Ca parte a acestui demers, CNTM și-a propus să realizeze **evaluarea curriculumului universitar în domeniul administrației publice și în alte domenii conexe**, în vederea identificării modului în care tinerii specialiști în devenire sunt instruiți cu privire la participarea în procesele decizionale la nivel comunitar și/sau național.

Evaluarea urmărește obiectivul de a determina gradul în care programele de studii universitare promovează participarea tinerilor în procesele decizionale la nivel comunitar și național. Concret, obiectivele evaluării sunt:

- Analiza gradului în care tematica participării tinerilor este abordată în cadrul disciplinelor relevante;
- Identificarea lacunelor și oportunităților de îmbunătățire în structura curriculară;
- Formularea de recomandări și propunerea de soluții concrete pentru integrarea unor module, activități sau teme care să stimuleze implicarea tinerilor în viața publică.

Învățământul superior joacă un rol esențial în pregătirea noilor generații de lideri și specialiști, iar integrarea tematicii participării tinerilor în curriculumul universitar este o condiție necesară pentru formarea unei culturi democratice. Prin urmare, evaluarea de față își propune să contribuie la dezvoltarea unui cadru educațional mai receptiv la nevoile societății și ale tinerilor, în spiritul valorilor europene și al drepturilor fundamentale.

METODOLOGIA EVALUĂRII

Pentru realizarea unei analize riguroase și relevante a modului în care curriculumul universitar promovează participarea tinerilor în procesele decizionale, a fost aplicată o metodologie mixtă, care îmbină analiza de conținut cu elemente calitative. Abordarea aleasă a urmărit să surprindă atât dimensiunea formală a curriculumului, cât și perspectivele actorilor implicați în procesul educațional.

Evaluarea a fost structurată în următoarele etape:

1. Documentare și definirea cadrului de referință

A fost realizată o revizuire a standardelor și politicilor internaționale relevante privind participarea tinerilor (ex. Carta Europeană a Participării Tinerilor, UN Youth Strategy, Agenda 2030), precum și a cadrului normativ național care reglementează educația, tineretul și participarea civică în Republica Moldova.

2. Selectarea programelor de studii și a instituțiilor analizate

Au fost identificate și selectate instituții de învățământ superior cu profil în administrație publică și domenii conexe (drept, științe politice, relații internaționale, sociologie, etc.). Criteriile de selecție au inclus: relevanța programelor pentru domeniul participării tinerilor, reprezentativitatea geografică și diversitatea tipurilor de instituții (publice/particulare).

3. Analiza de conținut a curriculumului universitar

A fost efectuată o analiză a fișelor disciplinelor, programelor de studii și altor documente curriculare disponibile, în vederea identificării tematicii legate de participare civică, guvernare democratică, drepturile tinerilor, educație civică și implicare comunitară.

CAPITOLUL I CADRUL NORMATIV ȘI CONCEPTUAL DE REFERINȚĂ

Analiza curriculumului universitar din perspectiva participării tinerilor în procesele decizionale trebuie ancorată într-un cadru normativ și conceptual solid, care reflectă atât angajamentele internaționale asumate de Republica Moldova, cât și documentele strategice interne. Acest cadru oferă repere clare privind valorile, principiile și obiectivele educaționale legate de dezvoltarea unei culturi democratice și participative în rândul tinerilor.

1.1 POLITICI ȘI STANDARDE INTERNAȚIONALE PRIVIND PARTICIPAREA TINERILOR

Participarea tinerilor este recunoscută la nivel internațional ca un drept fundamental și o condiție esențială pentru democrația durabilă, iar numeroase documente internaționale subliniază rolul educației în sprijinirea implicării active a tinerilor în viața publică. Printre cele mai relevante documente se numără:

Carta Europeană a Participării Tinerilor la Viața Locală și Regională (Consiliul Europei, 2003) ¹

Acest document promovează dreptul tinerilor de a participa la viața publică și oferă principii și recomandări clare pentru guverne și autorități locale, în vederea creării unor mecanisme eficiente de implicare a tinerilor. Educația este identificată ca un pilon esențial pentru dezvoltarea abilităților de participare.

Carta subliniază că participarea tinerilor este:

- drept fundamental al tinerilor de a fi implicați în viața comunității și în luarea deciziilor;
- implicare activă în definirea, implementarea și evaluarea politicilor publice;
- dialog structurat între tineri și autorități locale/regionale;
- crearea de mecanisme și structuri (consilii de tineret, comitete consultative, forumuri de dialog) pentru a le permite accesul la procesele decizionale;

[1] <https://rm.coe.int/16807038ec>

- educație pentru cetățenie democratică – dezvoltarea competențelor civice, juridice și administrative necesare participării.

Carta propune, de asemenea, ca autoritățile publice și instituțiile de învățământ să creeze condiții pentru ca tinerii să învețe, să exerseze și să își exercite participarea.

În contextul programului de studii „Administrație Publică și alte ramuri conexe”, Carta se leagă direct de formarea competențelor profesionale și civice ale studenților, pentru că:

- Participarea tinerilor la luarea deciziilor reprezintă unul din obiectivele curriculare: formarea specialiștilor în administrație publică presupune să cunoască principiile participării și să promoveze implicarea cetățenilor, inclusiv a tinerilor, în procesele administrative.
- Educația pentru guvernanță participativă: prin curriculum, studenții învață mecanisme de consultare publică, transparență, responsabilitate și dialog social, exact ceea ce promovează Carta.
- Integrarea tinerilor în politicile publice: programul pregătește viitorii funcționari care vor trebui să asigure canale de implicare a tinerilor în procesul decizional (ex: strategii de tineret, bugete participative, consilii consultative).
- Dimensiunea practică: activitățile curriculare precum simulări de procese decizionale, stagii în administrația locală, proiecte de cercetare aplicată pot reflecta chiar recomandările Cartei privind învățarea participării prin practică.

Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă (ONU) [2]

Agenda are obiective clare privind participarea, incluziunea și guvernanța democratică a tinerilor și în mod special subliniază:

- Principiul „Nimeni să nu fie lăsat în urmă” – participarea tinerilor este esențială pentru politici incluzive și durabile.
- Obiectivul 16 („Pace, justiție și instituții puternice”): promovează instituții transparente, responsabile și participative la toate nivelurile.
- Obiectivul 4.7 (Educație pentru dezvoltare durabilă și cetățenie globală): accent pe formarea competențelor civice, democratice și participative.

[2] <https://sdgs.un.org/2030agenda>

- Obiectivul 10.2: implicarea grupurilor vulnerabile, inclusiv tineri, în procese decizionale.
- Rolul tinerilor ca parteneri-cheie – ONU recunoaște că atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă (ODD) nu e posibilă fără participarea tinerilor la procesele de planificare, implementare și monitorizare a politicilor publice.
- Făcând referire la programul de studii analizat în prezentul raport, identificăm următoarele conexiuni:
- **Educația pentru cetățenie activă și sustenabilă** – programele de Administrație Publică pregătesc tinerii nu doar ca profesioniști, ci și ca agenți ai schimbării capabili să promoveze dezvoltarea durabilă prin participare.
- **Formarea viitorilor administratori publici** – aceștia trebuie să înțeleagă și să aplice principiul incluziunii participative în toate etapele deciziei publice, conform Obiectivului 16.
- **Integrarea dimensiunii durabilității** – curriculumul nu se limitează la proceduri administrative, ci educă studenții să coreleze decizia publică cu dezvoltarea sustenabilă, transparența și participarea tinerilor.
- **Învățare prin practică** – proiecte de simulare a proceselor decizionale, consultări publice sau bugete participative pot reflecta direct spiritul Agendei 2030.

Strategia Globală pentru Tineret a ONU („UN Youth Strategy – Youth 2030”)

Promovează participarea semnificativă, incluzivă și eficientă a tinerilor în procesele de guvernare și în elaborarea politicilor publice. Strategia recunoaște educația ca instrument fundamental pentru dezvoltarea cetățeniei active.

Din perspectiva participării Strategia prevede:

- Tinerii ca parteneri-cheie: nu doar beneficiari, ci actori activi în toate domeniile de acțiune ale ONU.
- Consolidarea mecanismelor de participare: crearea și sprijinirea de platforme unde tinerii se implică în planificarea și implementarea politicilor publice.

- Acces la procese decizionale: Strategia cere guvernelor și instituțiilor să asigure canale reale de consultare și co-decizie pentru tineri.
- Dimensiune transversală: participarea tinerilor nu e doar în sectorul de tineret, ci în toate sectoarele – guvernanta, economie, educație, justiție, climă.
- Capacitarea prin educație și formare: pentru ca tinerii să participe, au nevoie de competențe – civic, leadership, gândire critică, abilități de guvernanta.
- Făcând conexiunea cu curriculumul universitar "Administrație Publică și ramuri conexe" putem menționa:

Formarea ca lideri ai participării – programul trebuie să dezvolte competențe administrative și de guvernanta care se pliază pe viziunea Youth 2030 de a transforma tinerii în co-creatori de politici publice.

Pregătirea pentru roluri instituționale – viitorii absolvenți vor lucra în administrație și trebuie să creeze mecanisme participative (ex. consilii consultative de tineret, platforme de dialog).

Educația ca mijloc de capacitate – curricula universitară funcționează ca instrument prin care tinerii dobândesc cunoștințe și abilități pentru a-și exercita dreptul la participare.

Interdisciplinaritatea – în linie cu Youth 2030, curriculumul trebuie să abordeze teme conexe: guvernanta participativă, drepturile omului, politici sociale, dezvoltare durabilă.

Rol dublu al tinerilor:

Studentii ca tineri – sunt ei înșiși beneficiari și participanți în decizia academică și comunitară;

Studentii ca viitori funcționari – vor crea contexte de participare pentru alți tineri în administrație.

Declarația de la Lisabona privind Politicile pentru Tineret (2019) [4]

Declarația este documentul politic global rezultat din World Conference of Ministers Responsible for Youth and Youth Forum (Lisabona, 2019), unde s-a reafirmat rolul tinerilor în dezvoltarea durabilă și guvernanta participativă.

[4] https://www.european-agency.org/sites/default/files/lisbon-declaration-young-people2019s-views-on-inclusive-education_declaration_ro.pdf

- Declarația accentuează câteva idei fundamentale:
- Participarea tinerilor ca drept democratic și responsabilitate socială – tinerii trebuie implicați în toate procesele decizionale care le afectează viața.
- Tinerii ca parteneri în dezvoltarea politicilor – nu doar consultați, ci parte activă în definirea, implementarea și evaluarea acestora.
- Crearea de mecanisme incluzive și inovative de participare – platforme digitale, structuri consultative, consilii de tineret, forumuri de co-decizie.
- Recunoașterea diversității tinerilor – participarea trebuie să fie reprezentativă, incluzivă, și să reflecte diversitatea socio-economică, culturală, de gen și geografică a tinerilor.
- Legătura cu Agenda 2030 – participarea tinerilor este văzută ca un factor-cheie pentru atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă.

Ținând cont de aceste idei fundamentale, programul de studii Administrație Publică și ramuri conexe ar putea contribui direct la implementarea principiilor Declarației, prin formarea unor specialiști capabili să dezvolte și să gestioneze instrumente de participare democratică și, totodată, prin educarea studenților ca tineri cetățeni activi. Astfel, curricula universitară devine un spațiu esențial pentru ancorarea principiilor Declarației de la Lisabona în practica academică și profesională.

Convenția ONU privind Drepturile Copilului din 20 noiembrie 1989[5] Organizația Națiunilor Unite, are un rol activ în promovarea drepturilor tinerilor și copiilor, inclusiv în ceea ce privește participarea lor activă în procesele decizionale care îi privesc. Deși UNICEF se adresează în special copiilor și adolescenților, multe dintre politicile sale se referă direct și la tineretul larg (inclusiv categoria 15–24 ani) și sunt relevante în contextul evaluării curriculumului universitar și formării pentru participare civică. UNICEF promovează „Dreptul de a fi ascultat”[1], în calitate de fundament pentru participare: tinerii trebuie să aibă posibilitatea de a-și exprima opiniile, iar aceste opinii trebuie luate în considerare în funcție de vârsta și gradul lor de maturitate.

[5] Art. 12 din Convenția ONU privind drepturile copilului

UNICEF promovează participarea reală, semnificativă și durabilă a tinerilor la procesele decizionale, recunoscându-i drept parteneri activi în viața socială și politică. Această participare trebuie să fie voluntară, incluzivă și nediscriminatorie, oferind tuturor tinerilor, inclusiv celor din grupuri vulnerabile, șansa de a fi implicați. Este esențial ca procesele să fie adaptate vârstei și capacităților tinerilor, iar aceștia să beneficieze de informare, sprijin și formare adecvată. UNICEF subliniază importanța transparenței, oferirii de feedback concret și a recunoașterii contribuției tinerilor. Participarea nu trebuie să fie una ocazională, ci parte a unor mecanisme instituționalizate și sustenabile, cum ar fi consiliile de tineret sau forumurile de consultare. În plus, este necesară o monitorizare continuă a modului în care opiniile tinerilor sunt luate în considerare. Aceste principii se fundamentează pe Convenția ONU privind Drepturile Copilului, în special articolul 12, care garantează dreptul fiecărui copil și tânăr de a fi ascultat în toate aspectele care îl privesc.

Un document relevant elaborat de UNICEF împreună cu Child Rights Connect și alți parteneri, care oferă un cadru esențial pentru asigurarea participării autentice și eficiente a copiilor și tinerilor în procesele decizionale în acest sens este „Nouă cerințe de bază pentru o participare semnificativă a copiilor și tinerilor”. Aceste cerințe sunt frecvent utilizate ca instrument de evaluare a calității proceselor participative organizate de guverne, instituții sau ONG-uri, fiind aplicabile în contexte educaționale, politice, sociale sau comunitare.

Strategia UE în domeniul tineretului (2019–2027)[7]

Strategia are ca motto „Împuternicirea tinerilor și construirea unei Europe pentru și cu tinerii” și se bazează pe trei piloni principali: engage, connect, empower.

Din perspectiva participării:

- „Engage” (Implicare) – recunoaște participarea tinerilor la viața democratică ca un drept fundamental. Încurajează implicarea lor în procesele decizionale locale, naționale și europene.
- Dialogul UE cu tinerii – mecanism oficial prin care tinerii contribuie la elaborarea politicilor europene.

[7] <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/eu-youth-strategy-2019-2027.html>

- Obiectivele pentru tineret („Youth Goals”) – 11 obiective stabilite de tineri și pentru tineri, printre care: participarea la viața democratică, informare și dialog constructiv cu factorii de decizie.
- Incluziune și diversitate – participarea trebuie să fie reprezentativă pentru întreaga diversitate a tinerilor.
- Inovare și digitalizare – Strategia încurajează utilizarea instrumentelor digitale pentru a facilita participarea și dialogul civic.

În acest sens, programul de studii Administrație Publică și ramuri conexe contribuie direct la aplicarea principiilor Strategiei UE, pregătind studenții atât ca tineri cetățeni activi, cât și ca viitori profesioniști responsabili de dezvoltarea unor politici participative și incluzive. Curriculumul bazat pe acești piloni, devine un instrument de transpunere a Strategiei în practică, prin educație pentru guvernanță democratică, digitalizare și participare civică.

Documentele menționate și nu doar, constituie repere pentru evaluarea modului în care sistemul de învățământ universitar sprijină și dezvoltă capacitatea tinerilor de a se implica activ în viața democratică a societății.

1.2 REGLEMENTĂRI NAȚIONALE RELEVANTE

La nivel național, Republica Moldova a adoptat o serie de legi și politici care recunosc importanța participării tinerilor și rolul educației în acest sens. Printre cele mai relevante se numără:

Legea nr. 215/2016 cu privire la tineret[8]

Legea este documentul fundamental care reglementează politica de tineret în Republica Moldova și consacră participarea tinerilor ca principiu de bază. Câteva puncte-cheie:

- Art. 4 – Principii: participarea tinerilor este recunoscută ca principiu fundamental al politicilor de tineret.
- Art. 5 – Drepturile tinerilor: tinerii au dreptul de a participa la procesele decizionale, la viața publică și la activități sociale, culturale și economice.
- Art. 6 – Politici de tineret: autoritățile publice centrale și locale sunt obligate să asigure condiții pentru participarea efectivă a tinerilor în procesul de elaborare și implementare a politicilor publice.

[8] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138532&lang=ro

- Art. 8 – Consiliile locale și raionale ale tinerilor: prevăd expres mecanisme instituționalizate de implicare a tinerilor în luarea deciziilor la nivel local.
- Art. 9 – Organizațiile de tineret: recunoscute ca parteneri legitimi ai statului în realizarea politicilor publice de tineret.

În acest context, programul de studii Administrație Publică și ramuri conexe are o relevanță deosebită: prin intermediul său sunt formați viitori profesioniști ai administrației publice care vor avea responsabilitatea implementării și consolidării acestor mecanisme. Totodată, studenții, în calitate lor de tineri, beneficiază de oportunități de participare și se familiarizează cu instrumentele legale prevăzute de legislația națională. Astfel, curriculumul universitar devine o punte între cadrul internațional și cel național, transpunând principiile participării tinerilor în practica academică și administrativă din Republica Moldova.

Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030”[9] Strategia „Moldova Europeană 2030” reafirmă importanța implicării tinerilor ca resursă strategică pentru dezvoltarea țării și ca actori-cheie ai procesului de integrare europeană. Documentul subliniază necesitatea consolidării capitalului uman, a incluziunii sociale și a guvernantei participative, în concordanță cu Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă. În acest context, programul de studii Administrație Publică și ramuri conexe ar contribui direct la atingerea obiectivelor Strategiei, prin formarea unor specialiști capabili să dezvolte și să implementeze politici publice incluzive și participative, dar și prin educarea tinerilor ca cetățeni activi. Curriculumul universitar devine astfel un vector de implementare a principiilor „Moldova Europeană 2030”, asigurând pregătirea resursei umane necesare pentru un stat democratic, european și orientat către dezvoltare durabilă.

Strategia Națională pentru Tineret 2030[10] Strategia Națională pentru Tineret 2030 consacră participarea tinerilor ca principiu fundamental și prevede consolidarea mecanismelor instituționale, utilizarea instrumentelor digitale și implicarea organizațiilor de tineret în procesele decizionale.

[10] <https://progen.md/wp-content/uploads/2023/07/Strategia-de-Tineret-2030-RO-ENG.pdf>

[9] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134582&lang=ro

În acest context, programul de studii Administrație Publică și ramuri conexe are un rol esențial: formează tineri cetățeni informați și activi, dar și viitori funcționari publici capabili să implementeze obiectivele Strategiei. Astfel, curriculumul universitar devine un instrument de punere în aplicare a Strategiei Naționale pentru Tineret 2030, asigurând pregătirea unei generații de specialiști dedicați guvernantei democratice, participative și incluzive.

Strategia 2030 continuă angajamentele asumate anterior în Strategia pentru Tineret 2020 și pune accent pe participare, educație civică și incluziune, menționând nevoia unei legături mai strânse între sistemul educațional și viața democratică.

Codul Educației al Republicii Moldova (Legea nr. 152/2014)[11]

Codul Educației oferă cadrul legislativ pentru întreg sistemul educațional și include prevederi relevante pentru participarea tinerilor, în special în contextul educației pentru cetățenie activă, democratică și implicare în viața comunității:

§ Art. 3 – Principii generale: educația promovează dezvoltarea personală, socială și civică a elevilor și studenților, inclusiv participarea lor în viața comunității.

§ Art. 8 – Drepturile elevilor și studenților: tinerii au dreptul de a participa la luarea deciziilor privind viața instituțională, inclusiv prin consiliile elevilor și studenților.

§ Art. 9 – Forme de participare: instituțiile de învățământ trebuie să creeze mecanisme pentru implicarea activă a elevilor și studenților în procesul decizional și în activitățile extracurriculare.

§ Art. 63–65 – Consilii și structuri reprezentative: prevede existența consiliilor elevilor și studenților ca instrumente de consultare și implicare în deciziile instituționale.

§ Educație pentru cetățenie: prin curriculum și activități extracurriculare, studenții sunt încurajați să participe activ în comunitate și să dezvolte competențe civice și de guvernanță.

[11] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=149703&lang=ro#

În acest context, programul de studii Administrație Publică și ramuri conexe sprijină formarea tinerilor ca cetățeni activi și ca viitori specialiști în administrație publică, pregătiți să dezvolte și să gestioneze mecanisme de participare efectivă, conform cadrului legislativ național. Astfel, curriculumul universitar devine un instrument de implementare a principiilor participării prevăzute de Codul Educației, contribuind la educarea unei generații de lideri civici și profesioniști responsabili.

Legea nr.436/2006 privind administrația publică locală

Legea 436/2006 este foarte relevantă pentru raport, pentru că reglementează structura și funcționarea administrației publice locale, inclusiv mecanismele prin care tinerii pot fi implicați în luarea deciziilor la nivel local:

§ Art. 12 și Art. 15 – Consiliile locale: prevăd mecanisme de consultare a cetățenilor, inclusiv a tinerilor, în procesul de luare a deciziilor locale.

§ Art. 38 – Consultarea populației: autoritățile publice locale trebuie să asigure participarea cetățenilor în elaborarea politicilor locale, ceea ce include și mecanisme pentru implicarea tinerilor.

§ Art. 42 – Consiliile consultative și grupurile tematice: posibilitatea creării de consilii consultative pentru diferite categorii sociale, inclusiv tineret, pentru a facilita participarea directă la deciziile administrației locale.

§ Participare prin inițiative locale: legea permite implicarea comunității și a tinerilor în elaborarea strategiilor și programelor de dezvoltare locală, inclusiv prin consultări publice și bugete participative.

Programul de studii Administrație Publică și ramuri conexe contribuie la formarea viitorilor specialiști în administrația publică locală, pregătindu-i să organizeze și să gestioneze mecanisme de participare a tinerilor. Curriculumul universitar astfel devine un instrument esențial pentru transpunerea principiilor participării prevăzute de Legea nr. 436/2006 în practică, asigurând implicarea activă a tinerilor în guvernarea locală.

În concluzie, cadrul normativ internațional și național oferă o bază solidă pentru promovarea participării tinerilor, iar sistemul de învățământ superior are responsabilitatea de a transpune aceste principii în practică, prin intermediul curriculumului, metodelor didactice și activităților extracurriculare.

CAPITOLUL II ANALIZA CURRICULUMULUI UNIVERSITAR

În vederea evaluării modului în care tematica participării tinerilor este reflectată în învățământul superior din Republica Moldova, au fost analizate programele de studii universitare de licență/master în Administrație Publică din cadrul următoarelor instituții:

- *Universitatea de Stat din Moldova (USM)*
- *Academia de Studii Economice din Moldova (ASEM)*
- *Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți*
- *Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul*

Selecția acestor instituții s-a realizat pe baza relevanței programelor pentru domeniul administrației publice, diversității geografice și reprezentativității în peisajul educațional național. Accentul a fost pus pe identificarea disciplinelor care ar putea contribui la dezvoltarea spiritului civic, a competențelor participative și a cunoașterii drepturilor tinerilor.

Conform Standardului de calificare pentru domeniul de formare profesională Științe administrative 0400, aprobat prin Ordinul MEC la 12 decembrie 2022, calificarea Licențiat în Administrație publică este acordată specialistului cu studii superioare de nivel 6 CNC, care posedă competențe pentru activitatea în autorități ale administrației publice centrale și locale, instituțiile publice sau organizații necomerciale și este capabil să utilizeze tehnici moderne de administrare.

Activitatea specialistului în administrație publică este orientată spre satisfacerea intereselor societății prin executarea și/sau organizarea executării deciziilor politice, precum și prestarea serviciilor publice.

Printre activitățile de bază sunt:

- elaborarea și coordonarea elaborării documentelor de politici;
- elaborarea proiectelor de acte legislative și normative, precum și altor reglementări specifice autorității publice;
- punerea în executare a actelor legislative și normative;
- reprezentarea intereselor autorității publice etc.

Conform acestor standarde, au fost stabilite competențe relevante calificării specialiștilor acestui domeniu. Acestea sunt:

COMPETENȚE TRANSVERSALE (CT)	CT1. Dezvoltarea personală și profesională CT2. Managementul timpului și autodisciplină CT3. Flexibilitate, adaptabilitate și reziliență CT4. Autonomie și responsabilitate CT5. Integritate, etică și transparență CT6. Comunicare efektivă CT7. Managementul informației CT8. Competențe antreprenoriale CT9. Creativitate și inovație
COMPETENȚELE GENERALE (sectoriale/transsectoriale) (CG)	CG1. Asigurarea interoperabilității activității autorităților și instituțiilor publice CG2. Aplicarea cadrului normativ și de politici în administrația publică CG3. Valorificarea resurselor proprii/specifice autorității/instituției publice CG4. Realizarea comunicării instituționale și a relațiilor publice CG5. Asigurarea activităților de evidență, colectare și prezentare a documentelor administrative
COMPETENȚE PROFESIONALE (CP)	CP1. Realizarea și supravegherea bunei funcționări a activității autorităților și instituțiilor publice CP2. Eficientizarea și sustenabilitatea proceselor și interoperabilității în cadrul administrației publice CP3. Utilizarea cadrului normativ și a documentelor de politici specifice domeniului de activitate CP4. Valorificarea resurselor autorităților și instituțiilor publice CP5. Coordonarea și prestarea serviciilor publice CP6. Relaționarea instituțională cu diferiți beneficiari CP7. Implementarea și monitorizarea executării deciziilor în activitatea administrativă

Aceste competențe trebuie respectate obligatoriu la elaborarea planului de studiu (curriculum), de către instituțiile de învățământ care dețin programe de formare profesională în domeniul **Administrație publică 0400.1**.

Conform standardului aprobat de Ministerul Educației și Cercetării (Ordin nr. 1230/2022), formarea în domeniul **administrației publice** trebuie să dezvolte un set de competențe relevante, dintre care unele sunt direct legate de tema **participării tinerilor în procesul decizional**, precum:

- **CP3** – Utilizarea cadrului normativ și a documentelor de politici. Studenții în Administrație Publică nu doar că învață mecanismele participării tinerilor (consilii, consultări, bugete participative), dar sunt și pregătiți să integreze dimensiuni sensibile la gen, dizabilitate și alte categorii vulnerabile, ținând cont de prevederile legislative în acest sens: **Legea nr.60/2015 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu dizabilități**[12] – obligă autoritățile să asigure accesibilitatea și participarea persoanelor cu dizabilități în viața publică și decizională; **Legea nr.5/2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați**[13] – este esențială pentru integrarea principiilor de egalitate de gen în politicile publice în special în contextul participării tinerilor și grupurilor vulnerabile;
- **Strategia Națională privind incluziunea persoanelor cu dizabilități (2016–2025)** – prevede mecanisme de participare în elaborarea politicilor și acces la servicii; Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CRPD, ratificată de RM)[14] – art. 4 și art. 29 stipulează participarea persoanelor cu dizabilități în viața politică și publică.
- **CP6** – Relaționarea instituțională cu diferiți beneficiari: vizează comunicarea eficientă cu cetățenii, inclusiv tinerii, și utilizarea instrumentelor digitale.
- **CP7** – Monitorizarea executării deciziilor: implică aplicarea mecanismelor de consultare publică și de evaluare a impactului politicilor.

[12] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146155&lang=ro

[13] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144448&lang=ro#

[14] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=117839&lang=ro

Totodată, competențele transversale (CT6 – comunicare efectivă, CT8 – competențe antreprenoriale, CT9 – creativitate și inovație) susțin indirect dezvoltarea unei culturi civice participative.

Astfel, deși standardul de calificare include participarea la procesul decizional în sens larg, nu prevede în mod explicit dezvoltarea de competențe specifice privind participarea tinerilor ca grup-țintă distinct. Aceasta explică și absența tematicii din majoritatea disciplinelor analizate în planurile de studii.

La etapa actuala în Republica Moldova sunt patru instituții de învățământ superior care oferă programe de studii/formare profesională acreditate, care asigură obținerea calificării în domeniul științelor administrative, inclusiv asigurarea cu personal, echipamente și materiale, dotarea cu tehnologii informatice și de comunicare, infrastructură generală și specială. Acestea sunt:

- Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale Științe Politice și Administrative ,
- Academia de Studii Economice din Moldova, Facultatea Economie Generală și Drept
- Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Facultatea de Drept și Științe Sociale

Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul, Facultatea de Drept și Administrație Publică Toate cele patru programe au o durată de 3 ani și oferă 180 de credite ECTS, conform cadrului național al calificărilor pentru ciclul I – studii de licență. Structura curriculară respectă în linii mari planul-cadru național, ceea ce permite o bună comparabilitate între programe.

Tabel comparativ – Analiza disciplinelor din curriculum universitar din perspectiva participarea tinerilor în curriculumul AP. Ciclul I Licență

Nr.	Universitatea	Discipline relevante (exemple)	Tematica dedicată participării tinerilor	Abordare practică
------------	----------------------	---------------------------------------	---	--------------------------

1	USM	- Drept constitutional și instituții politice - Teoria administrației publice - Teoria și practica democrației - Management public - Integrare europeană - Politologie - Administrație publică locală - Politici publice - Guvernare electronica - Procesul decizional în administrația publică	Nu (tematica apare transversal, fără curs)
2	ASEM	- Teoria științei administrative - Politologie - Drept constitutional și instituții politice - Comunicare administrativă și politică - Management public - Politici publice	Nu (doar elemente indirecte în cursuri generale)
3	USARB	- Drept constitutional și instituții politice - Politologie - Comunicare profesională - Sociologie - Politici publice - Managementul serviciilor publice	Nu (tematica nu este abordată distinct)

4	USC	- Drept constituțional și instituții politice - Știința politică - Sisteme și proceduri electorale - Relații publice - Managementul public - Elaborarea și administrarea proiectelor - Procesul decizional în Uniunea Europeană - Procesul decizional în administrația publică - Politici publice - Elaborarea proiectelor - Guvernare electronică	Parțial – doar în cadrul cursului despre sisteme electorale	Stagii + aplicații, dar nu cu tematică specifică tinerilor
---	-----	--	--	--

Analiza comparativă a celor patru planuri de învățământ relevă faptul că, deși toate universitățile includ discipline relevante pentru înțelegerea generală a proceselor democratice și administrative (precum Politologie, Politici publice, Comunicare administrativă, Guvernare electronică), participarea tinerilor în procesul decizional nu este abordată în mod direct prin discipline dedicate.

Tematica apare, în majoritatea cazurilor, doar transversal, în cadrul unor subteme sau exemple punctuale. Doar Universitatea din Cahul include o disciplină (Sisteme și proceduri electorale) care, parțial, poate integra componenta participării civice a tinerilor. În celelalte cazuri, chiar dacă există oportunități teoretice, acestea nu sunt valorificate curricular într-un mod care să reflecte importanța participării tinerilor ca obiectiv educațional distinct.

Totodată, componentele practice (stagii de practică, proiecte aplicative) nu sunt gândite astfel încât să implice studenții în mecanisme reale de consultare publică sau colaborare cu organizații de tineret, ceea ce limitează dezvoltarea unor competențe aplicate privind implicarea civică și participarea democratică.

Din analiza realizată am constatat că planul de studii conține atât componente teoretice cât și practice: cursuri mari (150–180 ore) de tip prelegere/seminar; stagii de practică 3–10 săpt. anual. Practicile nu au obiective legate explicit de participarea tinerilor.

Totuși am clasificat aceste discipline din planul de studii conform relevanței lor pentru participarea tinerilor în procesele decizionale.

I. Discipline cu relevanță directă – tematica participării este sau poate fi abordată explicit (cu ușoare adaptări):

Disciplina	Instituții	Observații relevante
Politologie / Știința politică	toate	Tratează participarea civică, sistemele politice, mecanismele electorale – temă cheie pentru tineri
Drept constituțional și instituții politice	toate	Oferă cadrul legal al participării cetățenilor, inclusiv tineri, în viața publică
Teoria și practica democrației	USM, USARB	Potențial direct pentru dezvoltarea modulelor despre democrația participativă
Sisteme și proceduri electorale	USC	Conectează tinerii cu mecanismele votului, liste, rolul CEC, etc.
Politici publice	toate	Poate include metode de consultare publică și implicare a tinerilor în formularea politicilor

Aceste discipline oferă fundamente conceptuale, juridice și politice care pot fi direct utilizate pentru formarea competențelor legate de participarea tinerilor în viața publică. Ele:

- abordează teme precum democrația, drepturile constituționale, reprezentarea și politicile publice, elaborarea și implementarea politicilor publice bazate pe drepturile omului sensibile la gen, dizabilitate, tinereț, etc.;
- sunt potrivite pentru a include module explicite despre rolul tinerilor în luarea deciziilor la nivel local și național, precum și teme privind comunicarea cu tineri; mecanismele tradiționale și inovaționale de participare decizionale; siguranța în procesele decizionale și principiile generale privind participarea decizională dar și altele ce pot fi găsite aici <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/58896112/Moldova-YouthWiki-Chapter-5.pdf/b362021c-839a-b1c9-dc11-814d958b8ae3>
- pot găzdui teme aplicative (simulări, consultări publice, bugete participative etc.).

II. Discipline cu relevanță indirectă – pot susține participarea tinerilor prin teme, aplicații, studii de caz:

Disciplina	Instituții	Relevanță posibilă
Management public	toate	Poate trata guvernarea deschisă, participarea cetățenilor în elaborarea
Procesul decizional în administrația publică / UE	USM, USC	Oferă contextul pentru introducerea consultării tinerilor și mecanismelor
Guvernare electronică	USM, USC	Permite explorarea participării digitale (petiții online, consultări publice, civic-tech)
Elaborarea și administrarea proiectelor	USC	Posibilă legătură cu proiecte civice sau de implicare comunitară pentru tineri
Comunicare administrativă / profesională	ASEM, USARB	Încurajează formarea unei relații deschise între administrație și cetățeni (tineri
Relații publice	USC	Potențial de formare a competențelor de dialog instituțional cu societatea
Sociologie	USARB	Poate aborda structurile sociale și dinamica participării tinerilor ca grup distinct

Aceste discipline nu vizează explicit participarea tinerilor, dar oferă un cadru favorabil pentru integrarea unor teme și activități legate de implicarea civică. Ele:

- dezvoltă competențe privind comunicarea cu cetățenii, luarea deciziilor administrative, digitalizarea participării;
- pot fi extinse prin studii de caz, proiecte sau componente practice orientate către segmentul de tineret

Tabel comparativ – Analiza disciplinelor din curriculum AP . Ciclul II Master

Nr.	Universitatea	Discipline evaluate	Relevanță pentru participarea tinerilor la procesul decizional	Observații & oportunități de valorificare
1	USM	- Analiza politicilor publice - Relații publice și comunicare în administrația publică - Leadership și comportament organizațional	Mare (indirect-direct)	Analiza politicilor publice permite integrarea consultării tinerilor în ciclul de politici (ex-ante, ex-post).
2	ASEM	- Comunicare și negociere instituțională - Analiza politicilor publice - Dezvoltarea economică locală și gestiunea comunităților urbane - Management strategic	Mare (indirect)	Modulele de Comunicare și Negociere pot fi adaptate pentru tehnici de deliberare publică cu tineri.

3	USARB	- Teoria deciziilor administrative - Plutripartism, e-voting și dezvoltarea societății democratice - Petiționarea și accesul la informație în APL	Foarte mare (direct)	Cursul despre e-voting abordează instrumente digitale frecvent folosite de tineri; poate include prototipuri de consultare on-line.
4	USC	- Petiționarea și contenciosul administrativ;	Moderată (direct-juridic)	Accent pe remedii legale; se poate extinde cu studii de caz despre litigii strategice inițiate de organizații de tineret sau elevi.

Analiza curriculumului programelor de master în administrație publică din cadrul celor patru universități (USM, ASEM, USARB și USC) relevă faptul că tematica participării tinerilor în procesul decizional este abordată doar tangențial și fragmentar, prin intermediul unor discipline generale precum analiza politicilor publice, comunicare instituțională sau *management strategic*.

Dintre toate instituțiile analizate, USARB se remarcă pozitiv prin includerea unei discipline cu caracter inovativ și direct relevant – „Pluripartism, e-voting și dezvoltarea societății democratice”, care permite abordarea participării civice, inclusiv în rândul tinerilor, într-o manieră aplicată și actuală.

De asemenea, cursurile legate de *petiționare*, acces la informație sau comunicare publică oferă un potențial important de formare a competențelor necesare pentru facilitarea implicării tinerilor în viața democratică. Cu toate acestea, acest potențial rămâne latent, întrucât nu există cursuri dedicate, module tematice specifice sau referințe explicite la tineri ca grup-țintă al participării civice. În ansamblu, curriculumul actual poate fi considerat parțial favorabil participării tinerilor, dar necesită intervenții punctuale pentru a alinia conținuturile la standardele și politicile internaționale în domeniu (ex. Carta Europeană a Participării Tinerilor, Agenda 2030 – Obiectivul 16, Youth 2030 – ONU).

Referitor la Standardul de calificare pentru domeniul de formare profesională Științe administrative O400[1], aprobat prin Ordinul MEC la 12 decembrie 2022,[RB1] menționăm că acestea se elaborează periodic, următoarele vor fi elaborate în 2026. Elaborarea acestuia este un proces complex și implică diverși actori: reprezentanții instituțiilor de învățământ, Congresului Autorităților Locale, specialiști în domeniu, fiind validat de către Agenția Națională pentru Asigurarea Calității în Educație și Cercetare, Cancelaria de Stat, fiind consultat cu Președinția Republicii Moldova (Direcția Politică internă a Aparatului Președintelui Republicii Moldova), Comisia Electorală Centrală (Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral), etc. [19] Sugerez să analizați și Standardul de calificare pentru lucrătorii de tineret să vedeți ce puteți prelua dar și să faceți comparație (lucrătorii de tineret nu sunt funcționari publici, ei prestează servicii pentru tineri) însă o serie de competențe de aici ar fi relevante și pentru funcționarii publici.

Elaborarea competențelor de calificare ale acestui standard în 2022 s-a bazat pe principiile ESCO. ESCO este un instrument strategic european care permite o mai bună corelare între educație și piața muncii, sprijinind atât politicile publice, cât și actorii privați (angajatori, platforme de joburi, centre de carieră). Principiile sale reflectă transparența, interoperabilitatea, flexibilitatea și alinierea la nevoile reale ale economiei europene.

Tot în acest context am analizat Standardul de Calificare pentru Specialistul în Lucrul cu Tinerii, aprobat prin Ordinul Ministerului Educației și Cercetării nr. 105 din 24.01.2025[20]. Acest standard este structurat conform Cadrului Național al Calificărilor (CNC) la nivelul 4 și se încadrează în domeniul general de studii O11 – Pedagogie și știința educației, cu specializarea O114.3 – Formarea lucrătorilor de tineret. Analizând competențele și rezultatele învățării descrise în standardul menționat, se observă că multe dintre acestea sunt transferabile și pot fi integrate în domeniul de formare profesională „Științe administrative”. Iată câteva exemple relevante:

[19] https://mecc.gov.md/sites/default/files/6_cnc_sc_stiinte_administrative.pdf

[20] https://www.mec.gov.md/sites/default/files/4_cnc_specialist_in_lucrul_cu_tinerii.pdf

• **CP9 – Prelucrarea informației:** Absolventul identifică surse, date și informații relevante pentru elaborarea registrelor, notelor informative și necesităților de autoevaluare și evaluare ale programului și activității de tineret.

Relevanță pentru Științe administrative: Aceste abilități sunt esențiale în administrația publică pentru gestionarea eficientă a documentației și a fluxurilor informaționale.

• **CP8 – Evaluarea activității de tineret:** Absolventul utilizează cel puțin două tehnici de colectare a feedback-ului privind activitatea de tineret.

• **Relevanță pentru Științe administrative:** Capacitatea de a evalua programele și activitățile este crucială pentru îmbunătățirea serviciilor publice și pentru asigurarea transparenței în administrația publică.

• **S8 (19)– Formare profesională continuă:** Absolventul stabilește perspective de formare profesională **continuă în baza autoevaluării competențelor personale și profesionale.**

Relevanță pentru Științe administrative: Autoevaluarea și dezvoltarea continuă sunt fundamentale pentru funcționarii publici care trebuie să se adapteze la schimbările legislative și administrative.

Majoritatea competențelor lucrătorilor de tineret sunt aplicabile în administrația publică, mai ales în domeniile participării civice, consultării publice și managementului proiectelor.

Competențele privind incluziunea tinerilor, genul, dizabilitatea și diversitatea pot fi integrate ca module dedicate în curriculumul de Științe administrative.

Simulări, proiecte și stagii practice pot consolida competențele preluate din domeniul tineretului.

Totodată, aceste standarde se fac pentru piața muncii, iar la acel moment, autoritățile au considerat suficiente standardele incluse, posibil și pentru a nu înainta foarte mari cerințe pentru specialiștii din acest domeniu, care din cauza volumului de lucru și al salariului, nu sunt foarte motivați să activeze în administrația publică, existând un deficit foarte mare de specialiști.

CAPITOLUL III GRADUL DE ÎNCURAJARE A PARTICIPĂRII TINERILOR ÎN CURRICULUM

În concluzia celor analizate supra, am identificat exemple internaționale de bune practici, relevante îmbunătățirii curriculei la domeniul de formare profesională Administrația publică.

1. Master-ul European de Administrație Publică (EMPA) – rețea universitati UE[21]

Programele membre (ex. KU Leuven, Sciences Po Lyon/Paris, Erasmus Rotterdam, Leiden, Speyer etc.) oferă module precum: „Governance and democratic innovations”, „Public participation”, „Citizen engagement”, care includ studii de caz pe participarea tinerilor în consultări și bugete locale participative.

2. NRW School of Governance (Universitatea Duisburg-Essen, Germania)[22]

Program de master în Political Management, Public Policy & Public Administration, cu module practice, internship, și studii de caz în colaborare cu instituții publice și societate civilă, vizând transparența, dialogul public și participarea cetățeanului, aplicabile și tinerilor ca grup activ.

3. German University of Administrative Sciences Speyer (Speyer, Germania)[23]

Masteratul oferă module precum Public Policy & Participation, cu internship de 8 săptămâni în instituții UE sau locale și componentă privind guvernarea deschisă și implicarea cetățenilor – inclusiv tineri – în procese decizionale.

4. Central European University – School of Public Policy (Budapesta/Viena)[24]

Program de master MPP/MPA cu Policy Labs și Applied Policy Projects pentru ONG-uri, instituții publice și grupuri vulnerabile. Tematica include participare democratică și implicarea tinerilor în proiecte reale (ex. Freedom Now, ESI).

[1] <https://ro.educations.com/master/administra%C5%A3ie-public%C4%83/europa>

[1] <https://nrwschool.de/the-nrw-school-of-governance-4/>

[1] <https://www.uni-speyer.de/studium/masterstudium/public-administration-ma/profil>

[1] <https://dpp.ceu.edu/>

1. Lipsa referințelor explicite la tineri ca grup-țintă: deși multe discipline dezvoltă competențe utile în administrația publică, niciuna nu abordează în mod explicit participarea tinerilor în procesele decizionale și formele de participare ca instituirea comisiilor consultative pe tineret la nivel central și local, exemplu Comisia pentru politicile de tineret pe lângă MEC <https://mec.gov.md/ro/content/comisia-pentru-politicile-de-tineret>.

Acest fapt contravine cu Carta Europeană a Participării Tinerilor la Viața Locală și Regională (Consiliul Europei). Carta subliniază că **participarea activă a tinerilor în deciziile și acțiunile la nivel local și regional este esențială pentru construirea unor societăți democratice, incluzive și prospere** și include:

- **Politici sectoriale:** fiecare politică publică ar trebui să aibă o dimensiune „de tineret”, asigurându-se că nevoile și perspectivele tinerilor sunt integrate.
- **Instrumente pentru participare:** formarea pentru participarea tinerilor, promovarea acestora în media, încurajarea voluntariatului și sprijinirea proiectelor inițiate de tineri.
- **Participare instituțională:** tinerii trebuie să aibă acces la toate formele de participare în societate, inclusiv prin instituirea de comisii consultative pe tineret la nivel local și regional.

Integrarea dimensiunii participării tinerilor în programul „Administrație publică” este o condiție esențială pentru pregătirea unor viitori funcționari capabili să dezvolte politici incluzive și să răspundă cerințelor societății contemporane. Ajustarea curriculumului în acest sens ar asigura nu doar conformitatea cu **Carta Europeană a Participării Tinerilor**, ci și relevanța și atractivitatea programului de studii pentru studenți.

2. **Absența unui cadru curricular dedicat participării democratice:** nu există cursuri sau module dedicate temelor de: democrație participativă și formele de participare decizională, guvernanță deschisă, consultare publică, bugetare participativă, dialog intergenerațional etc. acest fapt vine în contradicție cu Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă (ONU), în special Obiectivul 16.7 – „asigurarea luării deciziilor receptive, inclusive, participative și reprezentative la toate nivelurile”, dar și cu Strategia ONU pentru Tineret – Youth 2030, care accentuează sprijinul pentru învățare civică și participare activă a tinerilor în luarea deciziilor.

3. Insuficiența abordărilor practice/applicative: curriculumul este predominant teoretic. Lipsesc metode precum: simulări de procese decizionale, parteneriate cu consilii de tineret sau ONG-uri, proiecte de politici publice în colaborare cu tinerii. Recomandările Consiliului Europei privind educația pentru participare democratică, promovează metode de învățare experiențială și implicarea tinerilor în contexte reale de decizie.

4. Lipsa integrării temei participării în misiunea programelor de studii:

În descrierile programelor nu este menționată promovarea participării tinerilor ca valoare sau obiectiv transversal. Acest aspect reduce angajamentul instituțional față de dezvoltarea unei administrații publice inclusive. Acest fapt nu este în concordanță cu UN Youth Strategy, care recomandă „mainstreaming youth participation” – adică integrarea sistematică a tinerilor în toate politicile, programele și instituțiile.

Deci, în pofida existenței unor discipline relevante pentru formarea generală a funcționarilor, planurile de studii din Moldova nu reflectă suficient politicile internaționale privind participarea tinerilor.

CAPITOLUL IV. PERCEPȚIA ACTORILOR EDUCAȚIONALI

Consultarea cadrelor didactice universitare privind integrarea tematicii participării tinerilor în curriculum

În cadrul procesului de evaluare a programelor de studii din domeniul administrației publice, a fost realizat un chestionar adresat cadrelor didactice universitare implicate în predarea disciplinelor relevante. Scopul acestui demers a fost identificarea percepțiilor și practicilor existente în raport cu pregătirea studenților (viitori specialiști) pentru implicarea activă în procesele decizionale.

Rezultatele chestionarului evidențiază faptul că majoritatea respondenților predau la nivel de licență și master și sunt implicați în predarea unor discipline precum: administrație publică, drept constituțional, politici publice, management public sau protecția juridică a drepturilor omului.

Totuși, doar o parte dintre aceștia consideră că studenții dobândesc cunoștințe suficiente despre rolul cetățenilor (inclusiv al tinerilor) în luarea deciziilor publice – ceea ce indică o conștientizare parțială a importanței acestei dimensiuni.

Printre metodele pedagogice utilizate pentru stimularea gândirii critice și a implicării studenților, sunt frecvent menționate: studiile de caz, proiectele de grup, simulările de procese decizionale și dezbaterile. Acestea reflectă o abordare relativ activă a procesului de învățare, deși majoritatea aplică metodele doar ocazional.

În ceea ce privește integrarea modelelor sau instrumentelor concrete de participare a tinerilor în curriculum (ex. consultări publice, consilii ale tinerilor, inițiative civice), răspunsurile indică că acestea sunt prezente doar ca exemple secundare în majoritatea cazurilor, iar doar un număr redus de cadre didactice confirmă tratarea explicită a acestor teme.

Întrebați în ce măsură temele legate de participare pregătesc studenții pentru implicarea activă în viața comunității, respondenții au oferit răspunsuri variate: de la „într-o anumită măsură” până la „foarte mare măsură”, dar și mențiuni că acestea „nu sunt abordate” în unele cazuri. Această diversitate arată lipsa unei viziuni comune și coerente privind rolul educației universitare în dezvoltarea competențelor civice ale tinerilor.

Totodată, documentele internaționale relevante (ex. Agenda 2030, Convenția ONU privind Drepturile Copilului, Strategia UE pentru Tineret) sunt discutate în unele discipline, dar nu sunt integrate sistematic în conținutul curricular. Doar o parte dintre cadrele didactice confirmă analiza acestora în cadrul cursurilor.

Printre principalele lipsuri identificate în curriculumul actual se numără:

- lipsa de teme dedicate participării tinerilor. politicile publice pentru tineret, formele de participare și structurile de participare și conexiunea lor cu APL. De exemplu, consiliile locale ale tinerilor sunt structuri statutare, create prin legislație și reglementări locale, în care administrația publică locală (APL) asigură suportul necesar pentru funcționalitate – logistic, administrativ și financiar.

- Dacă viitorii specialiști în administrație publică sau lucrători de tineret nu sunt familiarizați cu existența, rolul și modul de funcționare al acestor structuri, nu pot integra participarea tinerilor în procesele decizionale și planificarea strategică locală, nu vor putea să creeze sau să susțină mecanisme de implicare eficientă a tinerilor, riscă să implementeze programe incomplet adaptate la nevoile reale ale tinerilor și la standardele naționale și internaționale privind participarea civică.

Astfel, educația formală trebuie să includă module și studii de caz care să explice conexiunea între administrația publică locală și structurile de participare a tinerilor, cum ar fi:

- Rolul consiliilor locale și raionale ale tinerilor;
- Mecanismele prin care APL sprijină aceste consilii;
- Modalități practice de consultare și implicare a tinerilor în procesul decizional.

Integrarea acestor elemente în curriculum ar asigura că viitorii absolvenți nu doar cunosc legislația și procedurile, ci și înțeleg mecanismele reale de participare, putând să dezvolte și să implementeze politici publice pentru tineret într-un mod sustenabil și conform standardelor internaționale, cum ar fi Carta Europeană a Participării Tinerilor la Viața Locală și Regională și strategiile naționale pentru tineret.

- numărul insuficient de ore pentru aprofundarea acestei problematice;
- lipsa surselor necesare procurării/pregătirii materialelor didactice necesare activităților în cadrul orelor (jocuri de masa, tehnici de simulare, etc)
- lipsa integrării practice a acestor teme în activitățile de predare.

Ca recomandări, cadrele didactice propun:

- introducerea unor cursuri sau module axate pe participarea tinerilor;
- creșterea timpului acordat tematicilor civice și democratice;
- oferirea unui ajutor material anual cadrelor didactice pentru procurarea de material didactice;
- dezvoltarea de proiecte practice, în parteneriat cu comunitățile locale și organizațiile de tineret;
- implicarea cadrelor didactice și a studenților la elaborarea anumitor studii pe care le realizează administrația publică locală.

Consultarea studenților privind integrarea tematicii participării tinerilor în curriculum

Pentru a evalua percepția beneficiarilor direcți ai programelor de studii – studenții –, a fost aplicat un chestionar exploratoriu adresat acestora, cu scopul de a identifica nivelul de expunere și implicare în tematici ce vizează participarea civică și decizională a tinerilor. La completarea chestionarului au participat 69 de studenți de la instituțiile menționate mai sus.

Rezultatele arată că majoritatea respondenților provin din ciclul licență, anul I sau III, și urmează programe de studii în domeniul administrației publice. Din totalul celor chestionați, o parte semnificativă afirmă că au studiat integral sau parțial teme legate de participarea tinerilor, în timp ce o minoritate indică faptul că aceste teme nu au fost abordate în cadrul cursurilor parcurse până în prezent.

Printre temele cel mai des menționate de studenți se regăsesc:

- implicarea tinerilor în administrația publică,
- politicile publice pentru tineret,
- drepturile tinerilor,
- precum și aspecte generale despre funcționarea administrației și democrației.

În ceea ce privește modul de predare, răspunsurile sunt împărțite. O parte consideră abordarea ca fiind practică și interactivă, în timp ce alții o descriu drept echilibrată (între teorie și practică) sau, în unele cazuri, predominant teoretică și generală. Această diversitate sugerează o lipsă de uniformitate în modalitățile de transmitere a conținutului privind participarea civică.

Un aspect pozitiv este că majoritatea respondenților au participat la activități extracurriculare sau aplicative (simulări, proiecte, dezbateri, campanii), ceea ce confirmă prezența unor inițiative educaționale active în universități. Totuși, interacțiunea cu actori reali din administrația publică, ONG-uri sau inițiative civice nu este constantă – unii studenți menționează că nu au avut astfel de oportunități, dar și-ar dori.

În acest sens, de menționat că în cadrul USM la facultatea de Relații Internaționale, Științe politice și Administrative (FRIȘPA) pentru studenții care-și fac studiile inclusiv la specialitatea administrație publică, există diverse mecanisme de participare înafara orelor de studii, unde își pot dezvolta abilitățile practice:

Parlamentul Studențesc FRIȘPA , Guvernul Studențesc FRIȘPA 26 , Clubul Tânărului Funcționar Public 27 – structuri care sunt active în cadrul universității.

La întrebarea privind dobândirea abilităților pentru implicare publică, majoritatea răspund afirmativ, deși unii consideră că nu dețin încă suficiente cunoștințe despre modul în care pot contribui concret la luarea deciziilor în comunitate.

În final, sugestiile studenților pentru îmbunătățirea programului de studii includ:

- mai multe întâlniri cu persoane active în administrație sau societatea civilă;
- conținut mai aplicat și conectat cu realitatea locală;
- proiecte practice și exemple concrete de participare civică;
- dezvoltarea de parteneriate între universități și instituții care lucrează cu tinerii;
- dezvoltarea de parteneriate între universități și practicieni din administrația publică, inclusiv implicarea acestora în predarea anumitor module ale cursurilor sau anumitor teme (la moment acest lucru nu este reglementat).

Analiza comparativă a răspunsurilor oferite de cadrele didactice și de studenți evidențiază o coerență parțială între cele două perspective. Deși există un consens general în recunoașterea importanței tematicii participării tinerilor în procesele decizionale, gradul de percepere a integrării acestei tematici în curriculum diferă semnificativ.

Cadrele didactice care au participat la sondaj (18 persoane), tind să considere că temele privind participarea tinerilor sunt prezente – fie direct, fie indirect – în conținuturile predate. În schimb, o parte considerabilă a studenților nu identifică aceste teme ca fiind clar conturate sau abordate sistematic, ceea ce sugerează o diferență în percepția profunzimii, vizibilității sau aplicabilității conținuturilor. Această discrepanță indică nevoia de aliniere a abordărilor didactice cu percepțiile și așteptările studenților, dar și de consolidare a dimensiunii aplicative și vizibile a participării civice în cadrul procesului educațional. În același timp, oferă un punct de plecare valoros pentru îmbunătățirea dialogului educațional și pentru dezvoltarea unui curriculum mai transparent și mai orientat spre competențele civice ale tinerilor.

[25] <https://www.facebook.com/share/1AzohKXmDZ/>

[26] <https://www.facebook.com/share/1AdzSmeU3m/>

[27] <https://www.facebook.com/share/1GLndvZJF7/>

Totuși, discuțiile pe care le-am purtat cu profesorii de la instituțiile de învățământ evaluate în acest sens, consider că lipsa unei discipline precum "politologia" la toate specialitățile ciclului I licență, determină lipsa de cunoștințe a tinerilor în general despre sistemul politic, iar acest fapt îi demotivează să se implice în procesele decizionale. La fel, cadrele didactice susțin că este imperios necesar includerea disciplinei "implicarea tinerilor în procesul decizional" în planul de studii la ciclul I de studii Licență.

La 07.04.2025 prin Ordinul Ministrului Educației și Cercetării nr. 510 a fost aprobat PLAN-CADRU pentru studii superioare de licență, master și integrate. Conform acestuia, "la programele de studii superioare de licență și integrate, se recomandă introducerea unui curs cu tematică europeană: Dreptul UE, Integrare economică europeană, Structuri politice în statele europene, Civilizația europeană, Politici UE în domeniul de formare, EU Youth Dialog ca forma de participare a Tinerilor în procesele comunitare[1]etc. Totodată se recomandă includerea tematicilor cu privire la bune practici UE în fiecare curriculum universitară"[29]. Aceste discipline ar putea include și aspecte ce țin de leadership, participare și implicare în procesele decizionale.

Concluzii generale

Evaluarea curriculumului universitar în domeniul administrației publice, realizată în cadrul proiectului „Capacitarea organizațiilor locale de tineret din Moldova (faza II)”, relevă o serie de constatări esențiale privind modul în care participarea tinerilor în procesele decizionale este abordată în planurile de învățământ ale instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova.

Curriculumul universitar în domeniul administrației publice oferă o bază solidă în formarea competențelor de bază pentru viitorii funcționari publici. Totuși, formarea este predominant teoretică și orientată către aspecte procedurale, fără a cultiva în mod suficient spiritul civic și capacitatea de implicare activă a tinerilor în procesele decizionale.

Participarea tinerilor este abordată indirect, în mod dispersat, fără o structurare coerentă sau aprofundată a temei.

Evaluarea a permis realizarea următoarelor concluzii:

[28] https://youth.europa.eu/get-involved/eu-youth-dialogue/what-eu-youth-dialogue_en

[29] Pct.37, lit.a

1.Participarea tinerilor este prezentă, dar nu suficient conturată în structura disciplinelor analizate. Majoritatea temelor relevante sunt tratate indirect, în cadrul unor discipline generale precum „Drept constituțional”, „Politici publice”, „Management public” sau „Teoria și practica democrației”, fără o abordare sistematică, transversală sau aplicativă clară.

Disciplinele nu includ, în mod explicit și vizibil, dimensiunea participării civice și decizionale a tinerilor, ceea ce face ca această temă să fie adesea percepută ca secundară sau marginală de către studenți. Lipsa unui curs dedicat participării tinerilor în viața publică contribuie la diluarea impactului formativ în acest domeniu.

3.Există o discrepanță notabilă între percepția cadrelor didactice și cea a studenților privind prezența acestei tematici în procesul de predare-învățare. Cadrele didactice declară că abordează, într-o anumită măsură, aspectele legate de implicarea tinerilor, în timp ce mulți studenți nu identifică clar aceste teme sau nu le asociază cu obiectivele educaționale ale programului.

4.Programele de masterat oferă un potențial mai mare de integrare a temelor privind participarea tinerilor, în special prin cursuri precum „Teoria deciziilor administrative”, „Petiționarea și accesul la informație” sau „Pluripartism și dezvoltarea societății democratice”. Cu toate acestea, oportunitățile rămân izolate și necorelate la nivel de viziune curriculară comună.

5.Curriculumul actual nu este suficient aliniat cu politicile și standardele internaționale, precum Carta Europeană a Participării Tinerilor, Strategia ONU pentru Tineret sau obiectivele SDG 16 privind societăți incluzive și participative. Absența unor competențe-cheie clar definite în domeniul participării civice este o lacună semnificativă. 6.Studenții manifestă un interes crescut pentru participare activă, exprimând dorința de a fi implicați în proiecte aplicative, consultări publice și activități extracurriculare cu relevanță civică. Această deschidere reprezintă o oportunitate valoroasă ce trebuie susținută prin adaptarea și modernizarea curriculumului. Totuși cadrele didactice susțin opusul acestei poziții: tinerii nu sunt motivați suficient să se implice în activitățile desfășurate.

[30] Creangă Ion, Curs de drept administrativ, Vol. II, Chișinău: Editura Epigraf, 2005, Orlov Maria, Belecciu Ștefan Drept administrativ, Chișinău: editura Elena V.I., 2005, Popa Victor, Manole Tatiana, Mihăilă Ion, „Administrația publică locală a Republicii Moldova”. Comentarii legislative, Chișinău: editura Museum, 2000, Costachi Gh. Statul de drept și democrația în Republica Moldova. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. vol. II. Chișinău: Î.S. F.E.-P. Tipografia Centrală. 2006,

Materialele cu acces deschis (curricule, catalogul cursurilor) care sunt plasate pe paginile web ale instituțiilor nu oferă suficientă informație pentru viitorul student sau persoanele interesate. Pe de altă parte instituțiile nu oferă acces la curriculele cursurilor predate în cadrul programelor de licență sau master, sub pretextul că sunt protejate de dreptului de autor, iar studenților li se oferă acces prin intermediul platformelor instituționale. Totuși, analizând notele de curs publicate în Republica Moldova pe domeniul administrației publice am observant că în mare parte sunt învechite, iar cele existente nu conțin subiecte care să răspundă nevoilor formării unui specialist în domeniul administrației publice în anul 2025 raportate la standardele internaționale pe care le-am analizat. Totuși am identificat publicații precum "Egalitatea de Gen: Note de curs"/ Angela Baurciulu, Tatiana Savca; Academia de Administrare Publică. – Chișinău : S. n., 2022, dar nu este clar în ce măsură sunt utilizate la pregătirea studenților.

Recomandări:

1. Către Ministerul Educației și Cercetării

• Promovarea unui cadru național de competențe civice și participative, inspirat din standarde internaționale, la elaborarea noului standard de calificare în domeniul Administrației Publice, care va avea loc în 2026 (ex. RFCDC, Consiliul Europei).

- Actualizarea standardelor de formare profesională în domeniul administrației publice, astfel încât să reflecte priorități de tip SDG 16, Carta Europeană a Participării Tinerilor, Agenda Tineret 2030.
- Susținerea proiectelor de inovare curriculară și a parteneriatelor între universități și organizații de tineret pentru dezvoltarea de conținuturi educaționale relevante.
- Monitorizarea modului în care tematica participării tinerilor este reflectată în planurile de învățământ și în activitatea academică a universităților.

2. Către ANACEC (Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare)

- Includerea participării tinerilor ca dimensiune transversală în criteriile de evaluare și acreditare a programelor de studii din domeniul științelor administrative.
- Evaluarea contribuției programelor de studii la formarea unor cetățeni activi, nu doar a unor funcționari publici competenți tehnic.

- Recomandarea includerii competențelor civice în rezultatele de învățare și în fișele disciplinelor, acolo unde tematica este relevantă.
- Promovarea bunelor practici identificate în cadrul proceselor de evaluare externă și susținerea inițiativelor de dezvoltare curriculară participativă.

3. Către instituțiile de învățământ superior

- Integrarea tematicii participării tinerilor în viața publică ca modul tematic dedicat sau subtemă transversală în cadrul disciplinelor relevante (ex. politici publice, administrație locală, drept constituțional), precum și teme de studiu individual, teze de licență, master, etc.
- Dezvoltarea de cursuri opționale sau module interdisciplinare privind democrația participativă, guvernarea deschisă, consultarea publică și activismul civic, etc.
- Revizuirea profilului de competențe al absolvenților, astfel încât să includă competențe civice, de leadership, consultare publică și participare democratică.
- Stimularea implicării studenților în proiecte reale (simulări de decizie, consultări locale, consilii studențești, colaborare cu APL și ONG-uri).
- Formarea continuă a cadrelor didactice pentru a utiliza metode de predare participative (dezbateri, studii de caz, proiecte colaborative) și pentru a înțelege rolul educației civice în administrație.
- Construirea parteneriatelor cu ONG-uri ce fac participare decizională, unde acestea să fie utilizate pentru diferite programe de capacitate, mentorat pentru studenți dar și lectori.

4. Către administrația publică centrală și locală

- Dezvoltarea de parteneriate cu universitățile în vederea implicării studenților în consultări publice, elaborarea politicilor locale, proiecte civice și bugete participative.

Crearea unor platforme comune pentru tineri (forumuri, consilii consultative, hackathoane civice) prin care studenții să-și exerseze participarea.

- Valorificarea expertizei academice în cadrul proceselor de formulare a politicilor de tineret la nivel local și național, precum și în cadrul elaborării diverselor studii.
- Stimularea participării tinerilor prin stagii, mentorat și consiliere profesională, ca formă de conectare între educație și administrația publică.

Provocări în realizarea recomandărilor privind integrarea participării tinerilor în curriculum

1. Inerția instituțională și rezistența la schimbare.

Multe instituții de învățământ operează pe baza unor planuri de învățământ tradiționale, cu o cultură academică rigidă, rezistentă la introducerea unor teme „noi” precum participarea tinerilor sau democrația participativă.

Cadrele didactice pot fi reticente la adoptarea unor metode interactive sau teme transdisciplinare, considerându-le „extracurriculare” sau prea activiste.

2. Lipsa cadrului normativ și metodologic clar.

La nivel național nu există încă un cadru de competențe civice standardizat, care să ghideze integrarea participării în curriculumul universitar.

Lipsa unor ghiduri, fișe de disciplină-model sau metodologii de evaluare a competențelor civice îngreunează aplicarea concretă a reformelor.

3. Subfinanțarea și lipsa resurselor.

Universitățile se confruntă adesea cu resurse financiare și logistice limitate, ceea ce reduce capacitatea de a lansa cursuri noi, a forma cadrele didactice sau a organiza activități aplicative (simulări, forumuri, parteneriate cu APL).

Participarea reală a tinerilor implică activități extracurriculare costisitoare: consultări, platforme digitale, stagii în administrație etc.

4. Fragmentarea responsabilităților interinstituționale

Recomandările implică mai mulți actori (universități, minister, ANACEC, administrația publică), dar coordonarea între aceștia este adesea slabă sau formală.

Riscul este ca responsabilitatea să fie pasată de la un actor la altul, fără un mecanism de urmărire a progresului sau de asumare comună.

5. Percepția tinerilor despre inutilitatea implicării.

Dacă tinerii nu văd rezultate concrete în urma participării, ei pot deveni dezinteresați sau cinici față de aceste procese, iar motivația lor de a se implica scade.

Această percepție poate fi transferată și asupra procesului educațional: dacă participarea este predată doar teoretic, fără impact practic, ea nu va fi percepută ca relevantă.

6. Lipsa unei culturi a evaluării participative.

În prezent, evaluarea calității învățământului nu include indicatori referitori la participarea tinerilor, nici în sens democratic, nici în cel educațional.

Fără includerea acestor dimensiuni în evaluările ANACEC sau în autoevaluările universitare, progresul va fi greu de urmărit și măsurat.

BIBLIOGRAFIE

1. Convenția ONU privind Drepturile Copilului din 20 noiembrie 1989
2. Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități din 30 martie 2007
3. Carta Europeană a Participării Tinerilor la Viața Locală și Regională (Consiliul Europei, 2003)
4. Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă (ONU)
5. Strategia Globală pentru Tineret a ONU („UN Youth Strategy – Youth 2030”)
6. Strategia UE în domeniul tineretului (2019–2027)
7. Strategia ONU pentru Tineret – Youth 2030
8. Declarația de la Lisabona privind Politicile pentru Tineret (2019)
9. Legea Republicii Moldova nr. 215/2016 cu privire la tineret. Monitorul Oficial № 215 din 29-07-2016
10. Legea nr.436/2006 privind administrația publică locală. Monitorul Oficial Nr.32–35 art.116
11. Legea nr.60/2015 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu dizabilități. Monitorul Oficial № 155–159 din 27.07.2012
12. Legea nr.5/2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați. Monitorul Oficial Nr. 47–50 din 24.03.2006
13. Codul Educației al Republicii Moldova adoptat la 17-07-2014. Monitorul Oficial Nr.319–324.
14. Strategia Națională privind incluziunea persoanelor cu dizabilități (2016–2025)
15. Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030”, aprobată prin Legea Nr.315 din 17-11-2022. Monitorul Oficial Nr. 409–410.
16. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 168 din 29.03.2023 pentru aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului de tineret „Tineret 2030” și a Programului privind implementarea acesteia pentru anii 2023–2026. Monitorul Oficial Nr. 186–189.

17. Ordinul Ministrului Educației și Cercetării din 12 decembrie 2022 privind aprobarea Standardului de calificare pentru domeniul de formare profesională Științe administrative 0400.
18. Ordinul Ministerului Educației și Cercetării nr. 105 din 24.01.2025 privind aprobarea standardul de Calificare pentru Specialistul în Lucrul cu Tinerii.
19. Ordinul Ministrului Educației și Cercetării nr. 510 din 07.04.2025 privind aprobarea PLAN-CADRU pentru studii superioare de licență, master și integrate.
20. The Nine Basic Requirements for Meaningful and Ethical Children's Participation
21. Clasificare europeană a aptitudinilor/competențelor, calificărilor și ocupațiilor (ESCO) <https://esco.ec.europa.eu/ro>
22. Parlamentul Studentesc FRIȘPA
<https://www.facebook.com/share/1AzohKXmDZ>
23. Guvernul Studentesc FRIȘPA
<https://www.facebook.com/share/1AdzSmeU3>
24. Clubul Tânărului Funcționar Public
<https://www.facebook.com/share/1GLndvZJF7/>

ANEXE

1. Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale Științe Politice și Administrative, <https://frispa.usm.md/wp-content/uploads/Plan-Licenta-Administratie-publica-la-zi-2024.pdf>
2. Academia de Studii Economice din Moldova, Facultatea Economie Generală și Drept <https://ase.md/files/studii/planuri/2022/AP.pdf>
3. Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți, Facultatea de Drept și Științe Sociale <https://usarb.md/wp-content/uploads/2022/04/Plan-Admin.-publica-zi-rom.pdf>
4. Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, Facultatea de Drept și Administrație Publică <https://fdap.usch.md/wp-content/uploads/2024/08/Plan-de-studii-AP-invatamant-cu-frecventa-2024.pdf>
5. Chestionar pentru studenți <https://forms.gle/tEuqBuH38h7qm85L8>
6. Chestionar pentru cadre didactice universitare <https://forms.gle/xwkBektLXHSidbCP9>

7.Catalogul cursurilor Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul, Facultatea de Drept și Administrație Publică, <https://fdap.usch.md/wp-content/uploads/2022/05/catalogul-cursurilor-AP1901-2019-2022.pdf>

8.Catalogul cursurilor Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Facultatea de Drept și Științe Sociale, http://tinread.usarb.md:8888/jspui/bitstream/123456789/1548/1/man_adm_publ.pdf

9.Catalogul cursurilor Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale Științe Politice și Administrative, https://frispa.usm.md/?page_id=1905